

ke ervaring dergenen, die er bij betrokken waren? En vervolgens is het de vraag, op welke manier de kerkelijke situatie, zoals deze na 1892 toch wel in grote lijnen kwam vast te liggen, van invloed is geweest op de ontwikkeling van een herkenbare spiritualiteit.

De eerste vraag raakt de achtergrond van een kerkelijke keuze, zoals deze voornamelijk te zoeken is in de beleving van de vroomheid. De tweede vraag betreft de invloed, die van de veranderde kerkelijke toestand op de spiritualiteit uitging.

We gaan uit van het feit van de Vereniging en begeven ons niet in de beschrijving of beoordeling van de gebeurtenissen tussen 1886 en 1892. Vanzelf keek men op een verschillende manier tegen die gebeurtenissen aan. Kuiper meende in 1883, dat de afgescheidenen *de facto* dolerende kerken waren,<sup>4</sup> terwijl omgekeerd de christelijke gereformeerden constateerden, dat Kuiper en de zijnen in werkelijkheid net zo afgescheiden waren geworden als zijzelf.<sup>5</sup> Achter dit onderscheid in beoordeling van een concreet feit lag een geheel verschillende kijk op de Hervormde Kerk. Maar dit verschil vormde, althans voor de verenigende groepen, geen punt van ernstige overweging. Het bleef echter wel een rol spelen bij degenen, die zich in hun geweten bezwaard voelden tegen de Vereniging. Het verschil in beoordeling gaat echter terug op een andere visie op de kerk, zoals deze niet alleen dogmatisch tot uitdrukking kon worden gebracht, maar zoals deze ook in de geloofsbeleving een rol speelde. Een onderzoek daarnaar brengt ons op het complexe gebied van de geloofservaringen, die men met het moderne en vrijwel geaccepteerde begrip spiritualiteit kan aanduiden. We willen trachten iets van dit landschap in kaart te brengen.

#### *De bezwaren tegen de Vereniging*

Op de synodetafel, van waarachter ds. W.H. Gispen de laatste kerkelijke bijeenkomst van de Christelijke Gereformeerde Kerk met vaste hand leidde, lag een bezwaarschrift, in gedrukte en in geschreven vorm. Het bestond uit vijf punten, droeg de handtekening van 701 leden en predikanten.<sup>6</sup> Ds. F.P.L.C. van Lingen te Zetten en ds. Js. Wisse Czn.te Den Haag, hadden voor de verspreiding van het gedrukte stuk gezorgd, ds. H.A. Jonkman te Noordeloos sloot zich bij hun bedenkingen aan.

4. *Tractaat*, blz. 199.

5. Dit inzicht baande de weg tot de Vereniging.

6. *Handelingen van de synode der Christelijke Gereformeerde Kerk in Nederland in de 9 zittingen door haar gehouden te Amsterdam, van 7-17 Juni 1892*, Leiden 1892, blz. 13-18.